

DOSLOV

Wolkrovy mladistvé práce veršem, které předkládáme v tomto svazku čtenářům jeho díla, otvírají nový pohled do jeho básnického vývoje; ukazují, jakou složitou cestou a jakým hledáním prošel mladý básník, než dospěl k Hostu do domu a k Těžké hodině. I když Wolker dalším vývojem toto své přípravné období překonal, jsou v jeho mladistvých pracích básně, které svědčí o velké síle jeho básnického talentu a které i pro pravdivost básnického poznání jsou schopny podstatně rozmnožit živý odkaz tohoto velkého tvůrce socialistické poezie u nás. Verše raného mládí Wolkrova neliší se svou tematikou vcelku od mladistvých veršů jiných soudobých básníků: Wolker v nich vyjadřuje své mladistvé radosti a smutky, učí se v nich pozorovat přírodu a život, vzněcuje se četbou, která mu poskytuje i literární inspiraci pro vlastní činnost básnickou. Ale za těmito obvyklými vlastnostmi mladistvé poezie lze sledovat pronikavý růst jeho umělecké cílevědomosti, jakož i vzestup jeho společenského poznání a uvědomění. Právě tyto vlastnosti umožnily Wolkrovi, aby v daných historických podmínkách vospěl v básníka komunistické myšlenky, v průkopníka socialistického realismu.

První soustavnější veršové pokusy Jiřího Wolkra spadají do doby jeho středoškolského studia na prostějovském gymnasiu. Wolker se pokoušel sice již jako žák obecné školy o dětské veršičky, pro něž je přes jejich naivitu charakteristická konkrétnost a nota blízká lidovému popěvku, ale až rok 1915 znamená vlastní počátek jeho mladistvých prací veršem. V tomto roce píše Wolker své *První méně cenné pokusy*, jak kriticky nazval rukopisný sešitek s epigramy a satirickými verši. Jejich námětem jsou drobné příhody ze školy, nehody kamarádů, podivnůstky profesorů. Spolu s karikujícími kresbami, jichž se najde v jeho zápisnicích a sešitech nemálo, ukazují tyto verše dar jasně-

ho, jadrného humoru a ostrého vtipu a zároveň jsou dokladem autorova smyslu pro realistický detail. Svědčí o tom i epigramy pozdějšího data, jejichž ostří není namířeno jen proti kamarádům a spolužákům, nýbrž které útočí již zcela otevřeně proti náboženskému pokrytectví a maloměstské společnosti.

Avšak obzor mladého lyrika se neomezuje na školské prostředí, rozšiřuje se, jeho poznání se obohacuje a z těchto nových dojmů vyplývají otázky o smyslu života, o poměru člověka k životu; vlastní dospívání nutí jej zamýšlet se nad vztahem k ženě. V tom všem je třeba se orientovat, na všechny otázky, kladené životem, je třeba nalézat odpověď. A Wolker důsledně a svědomitě třídí své mladistvé verše z let 1915—1917 podle námětů do tří rukopisných sešitků — *Básně milostné*, *Musa erotica* a *Náhledy do života*. Touhou po někom, kdo by mu porozuměl, hledáním, radostí z nalezení a konečně také rozčarováním jsou naplněny verše oddílu *Musa erotica*, nejobsáhlejšího ze všech tří rukopisných sešitků. Většina básní je věnována Marii H., první studentské Wolkrově lásce; zvraty svého vztahu k této dívce prožíval Wolker velmi bolestně a často se o nich rozepsal ve svých mladých prózách. Někde zazní výraz až silácký, šestnáctileté »vypráhlé srdce« se dívá se skepsí na ženu vůbec, ale jindy, pronikne-li pózou upřímný cit, objeví se úsměvná báseň, plná chlapecké prostoty a líbeznosti, jako Kraslice, kde Wolker vtipně a bezprostředně zbásňuje prostý životní zážitek.

Z rámce tohoto Wolkrova zájmu nevybočuje ani jeho nejrozměrnější báseň *Klytia*. Pozoruhodná je odvaha, s jakou se sedmnáctiletý Wolker soustředil v této básni na thema žárlivosti; snažil se dát svému subjektivnímu zážitku obecnější platnost a sáhl proto k epice. Nedlouhou epickou z Ovidiových *Proměn* rozvedl v rozsáhlou báseň o sedmi zpěvech. Uplatnila se tu jeho bohatá obrazotvornost a jeho schopnost fabulační; již tu předjal své příští vědomé úsilí o epiku.

Přes to, že všechny tyto veršové pokusy Jiřího Wolkra spadají do let první světové války, válečné poměry se v nich — až na dva fragmenty (Procesí Bída a Tou-to dobou) — neodrážejí. Na vnímavého chlapce jistě působilo hrůzné běsnění válečné, odchod přátel, spolu-žáků a učitelů na frontu, bída prostých lidí a demonstra-ce v rodném městě v dubnu 1917, při nichž tekla krev vyhladovělého lidu, ale v této době svého dospívání, v le-tech 1915—1917, je Wolker ve své tvorbě, ostatně ne-příliš rozsáhlé, zaujat především vyjadřováním svých citů milostných.

Do zcela jiné šíře thematické se rozrůstá Wolkrova tvorba koncem roku 1917 a v následujícím roce 1918: Wolker píše i několik básní denně a jeho rukopisné sešity jsou naplněny verši lyriky přírodní, meditativní i verši epický-mi. Tento náhlý vzrůst básnické produkce je vysvětlitelný tím, že skutečnost, která jej obklopuje, přímo ho nutí k tomu, aby se s ní vyrovnal i jako básník. Uvědomme si stoupající bídu válečné doby, zostřující se protiklady mezi buržoasií a dělnictvem, rostoucí naděje na osvobození ná-rodní a sociální, ohlas vítězství Velké říjnové socialistické revoluce; to vše si vynucuje ujasnění stanoviska. A Wolker o to usiluje s poctivostí a svědomitostí příznačnou pro celý jeho vývoj. Jeho tvůrčí zkušenosti však na tak velký úkol dosud nestačí; Wolker nedovede ještě zvládnout vlastními prostředky těžší umělecký problém. Není spoko-jen s tím, co napíše; hledá, tápe, zkouší své básnické schopnosti a síly, po neúspěších přestává věřit ve své na-dání, ale znovu se vzchopuje a znovu zápasí o pravdivý výraz. »... Právě nalézal jsem se ve své literární činnosti v jakémsi mrtvém bodě. Pochyboval jsem totiž o dosta-tečném svém nadání a chtěl jsem přestat, neboť prostřed-nost v umění nenávidím ze všeho nejvíce,« tak píše 19. března 1918 v dopise E. Chalupnému. A v témž dopise říká: »Mám doma mnoho věcí hotových, ale všechny práce starší jednoho dne se mi již nelíbí. Zdá se mi, že překročiv

onen mrtvý bod, postupují rychle kamsi do oněch sfér, kde znějí tóny, které se *mně* líbí.«

Zde, v těchto zápasech a hledáních, je třeba hledat příčiny toho, že Wolkrovy verše z roku 1918 jsou plny ohlasů děl nejrozmanitějších spisovatelů. »... Člověk musí napsat z počátku tucty básní cizích, než najde notu vlastní. Musí jaksí zkráceně proběhnout všemi velkými básnickými zjevy od Máchy až po Březinu, než dojde svého vlastního jazyka,« napsal později Wolker (12. září 1923) Vladimíru Zelenému a sám tím charakterisoval vlastní vývoj. Je pro mladého Wolkra příznačné, že hledá pomoc u cizích vzorů především tehdy, když mu jeho básnické zkušenosti nestačují. Nejde mu o izolovaný svět Wildův, Baudelairův nebo Verlainův, nýbrž používá uměleckých prostředků těchto autorů v konkrétním světě svých vlastních zážitků. Někdy jej ovšem spisovatelova osobnost strhne k přímému napodobení stylovému i výrazovému (na př. Przybyszewski v Úsměvech Satanových). Ale i tehdy, kdy Wolker podléhá dekadentnímu symbolismu, kdy čte s vášnivým zaujetím díla Maeterlinckova, Poeova, Wildova a j., i tehdy zůstává svým v tom, že popudem, který jej přiměl hledat pomoc v dílech těchto spisovatelů, byl mu vždy osobní zážitek.

Subjektivismus a individualismus, výlučnost, odstup od společnosti jej tedy upoutává v dílech jeho oblíbených autorů právě proto, že sám se v této chvíli svého vývoje cítí být jiným než okolní lidé, že sám cítí svou osamocnost (Sirény). Pohrdá přímo nenávistně maloměstáckou společností (Pes šteká), horoucně touží vykonat něco krásného a velkého, kreslí si v představách zcela jiný svět, kde i láska k ženě bude vznešená a čistá, ale doba válečná a maloměstské prostředí venkovského města se tvrdě střetávají s jeho touhami a zvyšují ještě bolesti a zmatky dospívání. Wolker cítí odpor k průměrnosti, všednosti, ale nezná zatím jinou zbraň, nevidí jiné východisko než utéci se sám k sobě. S rostoucím individualismem roste však

i pocit osamocení a s ním nespokojenost, trpkost, pesimismus, protože útek k sobě samotnému, obrácení se do sebe nemůže rozřešit žádnou z Wolkrových zneklidňujících pochyb.

Při svém hledání cesty obracel se Wolker o radu nejen ke spisovatelům cizím, ale také k mnoha významným básníkům naší literatury. U jeho začátečnických veršových pokusů stál jako učitel nepochybně J. S. Machar. Vliv Erbenův je patrný již z celé intonace první Wolkrovy balady *Po bouři*. Wolker zde při svém hledání opory v naší literární tradici narazil na zlatou žílu, k níž se později vrátil. V některých verších ozvou se tóny nerudovské; často zazní ohlas lidové písně. A je příznačné, že právě v naší literární tradici nachází Wolker posilu pro rozvoj svého osobitě čistého, bezprostředního pohledu na skutečnost, pro konkrétní citění a chápání, pro opravdovost, s jakou promýšlí společenské zřízení a jeho rozpory. Svědčí o tom básně s náměty vlasteneckými i sociální motivy jeho veršů.

Není třeba nikterak zakrývat, že mladý básník utrpěl v roce 1918 nejednu porážku v tomto zápase o nalezení osobitě tvůrčí cesty, o básnické zpodobení všech vnitřních rozporů, které prožíval, i světa, který jej obklopoval. Vyvolávalo to nejen nedůvěru ve vlastní síly, ale vrhalo jej to leckdy i zpět k dekadentním smutkům, jak o tom svědčí dopis E. Chalupnému z 19. října 1918: »... Zasněný podzim odtrhl mě úplně z ruchu života městského a ukázal mi tesklivý půvab samoty, ticha a zádumčivých barev. Jest tu jistě i vliv těch nemocně sladkých básníků: Baudelaire, Verlaine, Hlaváček, které nyní (snad je to pouze přechodné) zbožňuji. Pravíte, že chybí těm básním opravdovost a prožitost. Já zase myslím, že žádná jiná nebyla tak prožita jako nynější mé básně, které hnětu ze svých podzimních smutků... Snad jsou tomu vinny mé samotářské procházky po hřbitovech, zapadlých alejích, — ale já vždycky si odtamtud odnesl tolik toho, že podruhé toužil jsem jít tam zase, ač viděl jsem zřetelně, že kráčím jaksi

nepřirozeně. Vždyť 19letému chlapci není toto stanoveno. Já mám býti plný života, krve a snů ještě nedozrálých.«

Teprve konec války znamená ve vývoji Wolkrovy básnické osobnosti nový zvrat. Sám to také konstatuje v několika dopisech E. Chalupnému: »Poslední dobou jsem se velice změnil... nabývám jasnějších obzorů, zapomínám na nemocná šera a vzpomínám jen na silná světla, která se mě kdys dotekla.« (22. ledna 1919.) »Pracuji teď neúnavně a zdá se mi, že jsem našel sám sebe teprve teď... jsem... prost všech těch stínů, které na mně tak dlouho ležely.« (2. dubna 1919.) Tento zvrat ve Wolkrově postoji k životu souvisí s pocity celé mladé poválečné generace. Mladí lidé, kteří prožili hrůzy války, kdy život jednotlivce pozbyl ceny, vítali s nadšením mír, nechávající se unášet rozdychtěnými smysly a radostí ze záchrany života. Vítězslav Nezval vzpomíná v knížce *Wolker* (Praha 1924), jak velký ohlas tehdy vyvolala Šrámkova sbírka *Splav*: »A Jiří Wolker vstoupil do literatury jako člen optimistické generace, jež se zrodila po válce z tisíce krásných a žalostných věcí a lyrické knížečky, která se jmenovala *Splav* a měla kouzlo rána a rosy.« A skutečně: již z rukopisného sešitku *Lyrika od jara do léta 1919* dýchá na nás Šrámkův stříbrný vítr; čteme zde verše naplněné sice smutkem, ale ztichlým, zpokornělým, »krásným«, cítíme »stříbrnou něhu« a touhu po něčem nevyslovitelném (»A jest mi tak smutno, tak divně, kouzelně, stříbrně smutno«). Verše Wolkrovy se stávají tiššími, zpěvnějšími, zazní v nich pro Wolkra charakteristický motiv rodiny, domova, básník dovede i ve věcech nejprostších a všedních nalézt půvab a krásu (Broučku, kterého jsem našel v kytici od milé).

První prázdniny po maturitě, strávené v létě roku 1919 ve Stražově na Slovensku, ještě více prohlubují Wolkrův nový vztah k životu. Neporušená, rozkvetlá příroda, samota, prostý život, to vše působilo na mladého básníka blahodárně. »... Cítím se teď zdravým, silným a skutečně mladým.« (17. července 1919 E. Chalupnému.) Noří se

dychtivými smysly do letní přírody, tiše naslouchá svému nitru, vášnivě a toužebně, prudce a opět něžně se opájí svým mládím. »Radost tichá jak smutek« a »bolest sladká jak úsměv« mísí se v jediný sladkohořký tón. Mládí, láska, léto — celé zbarvení básní, výrazy »stříbrná něha«, »bílý kůň«, »stříbrný dešť«, to vše znovu a znovu dokládá, jak Fráňa Šrámek pomáhal Wolkrovi, aby našel ve své poesii bezprostřednější a pravdivější vztah k životu.

Wolkrův odjezd z rodného města do Prahy na právnická studia po prázdninách 1919, Praha se svým poválečným kvasem, bouřlivé diskuse v Unionce, tehdejší literární kavárně, básníkovo setkání se zcela novým společenským a literárním prostředím, to vše přispělo pak k tomu, že se Wolkrova básnická tvorba stává stále cílevědomější. Četné básně z období od léta 1919 do Hosta do domu hovoří již příbuznou řečí s básněmi Wolkrovy první sbírky. Tematika Wolkrovy poesie jde nyní dvěma směry. Jeden okruh jeho veršů zobrazuje chlapce, který byl vytržen z klidné a šťastné pohody domova a který se touží vrátit ze zmatků hlučného velkoměsta do ticha a tepla svého pokojíku. Proto píše verše plné vzpomínání na matku, na domov, na lidi blízké a milé, proto se ozvou uprostřed zimy v poválečné Praze toužebné vzpomínky na stražovské léto. To je osobní nota jeho poesie. Vedle této osobní noty vzniká však okruh poesie zaměřené na společnost jako celek, verše, v nichž se Wolker zamýšlí nad bídou a nespravedlností, v nichž touží po krásném životě pro všechny lidi bez výjimky a hledá nápravu v bratrské, pokorné lásce všech. Wolker věří, že lidské srdce dovede smířit všechny protiklady života. Srdce je mu širší než svět, srdce se mu stává pojmem nejvyšším, a proto, oslovuje-li svou milou, říká: »Ženo — člověče — srdce.« Tato naivní, idylická víra svědčí zajisté i o tom, že Wolkrovi nebyly tehdy ještě jasné samé příčiny sociálních rozporů a prostředky k jejich odstranění. Ale tyto verše prostoupené bratrským soucitem vzbuzují zároveň důvěru, že Wolker dovede podřídit

svůj osobní zájem zájmům společným a že má všechny předpoklady k tomu, aby se ztotožnil v boji za spravedlivější svět s objektivními podmínkami tohoto boje, jakmile se je naučí znát. Ba v některých svých básních tohoto období (Poutník zpívá, Odejeme, Člověk) jako by již předjímal svůj boj statečných rukou a cítil blízkost své »těžké hodiny«.

Wolkrovy mladistvé práce veršem jsou v životě a díle básnickově obdobím hledání. Každé hledání chová v sobě nebezpečí omylů. Nebylo jich prosto ani hledání Wolkrovo. Ale vlastní výsledky tohoto hledání byly nesporně kladné. Nad pocitem osamocení, vzbuzovaným odporem k maloměstáckému světu, vítězil Wolkrův zdravý smysl pro skutečnost a jeho touha po lepším světě. Nad dekadentními náladami vítězila mladá, radostná láska k životu. Sám pak proces Wolkrova uměleckého hledání, jak nám jej představuje kniha jeho mladistvých básní, je skvělým dokladem poctivosti růstu velkého básníka, který postupně překonává vlivy starého světa a proboují se k pravdivějšímu chápání života i umění.

Zina Trochová